

УДК 821.161.2.09(092)

Наталія Лоцинська,
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник
відділу інформаційно-комунікаційних технологій
Інституту інформаційних технологій НБУВ

Життя та літературно-критична діяльність Миколи Жулинського

Наведено відомості про літературно-критичний доробок М. Жулинського — ученого-літературознавця, відомого діяча української культури й політики. У хронологічному порядку розглянуто основні праці, визначено їх роль у літературному процесі.

Ключові слова: літературознавство, літературна критика, літературний процес, письменницька майстерність, стаття, есе

У серпні 2020 р. виповнюється 80 років від дня народження Миколи Григоровича Жулинського — директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, колишнього прем'єр-міністра України з питань гуманітарної політики, лауреата Державної премії України імені Т. Шевченка.

Народився М. Жулинський 25 серпня 1940 року в с. Новосілки Демидівського району Рівненської області. Сім'я була великою, і хлопець рано подорослішав, змалку зіткнувшись із далеко не дитячими проблемами. "Я весь час виживав, — згадує Микола Григорович, — і ніколи не жив нормально. Післявоєнне дитинство — це постійний, невтолимий голод. Я не люблю праці на землі. Як згадаю, що треба перекопати величезний город (50 соток)... Потім з жахом дивлюсь на бур'яни — треба сапати. Корову чимось годувати. З 8-го по 10-й клас я майже не вчився. Зранку йшов шукати дрова, щоб протопити в хаті, бо інакше мати не дасть їсти, а ввечері принести соломи для корови з колгоспу. Вкрасти" [1, с. 4].

Годувальницею сім'ї була тільки мати, адже батька забрали на фронт у перші дні війни. Дружина й діти так і не дочекалися його повернення, і лише 1971 р. він подав про себе звістку з далекої Америки.

Попри життєві складнощі хлопець відчував спрагу до знань, намагався повніше пізнати світ. У 1960 р. Микола закінчив Дубнівське педучилище, після чого два роки працював учителем восьмирічної школи у с. Озерськ Рівненської області. Через матеріальну скруту юнакові довелося опанувати професії слюсаря, трубозгинальника та водночас навчатися на заочному відділенні факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, який закінчив 1968 р. У стінах альма-матер Миколу захопило тогочасне літературне життя столиці, а прагнення краще пізнати світ саме через книгу визначило по-

дальший творчий шлях. Перші враження від прочитаних книг і намагання надати їм критичну оцінку знаходимо у рецензіях на видання: М. Медуниця "Журавлине перо" [2], М. Стасюк "Ой летіли лелеченьки" [3], М. Олійник "Жилюки" [4]. Навіть у цих учнівських спробах оцінити письменницьку майстерність, стильові та образні особливості, тематичну актуальність виразний уважний погляд майбутнього критика, доскіпливий розум, вміння аналізувати, робити власні висновки.

М. Жулинський дебютував на початку 70-х рр. минулого століття зі статтями, рецензіями, передмовами до творів визнаних майстрів (О. Гончара, П. Загребельного, М. Стельмаха, З. Тулуб) і початківців (Ю. Мушкетика, Є. Гуцала, В. Дрозда, Б. Олійника, В. Коротича, Л. Скірди, Галини Пагутяк). "Він розпочав свою творчість критика з оцінки сучасної української прози та поезії і залишається відданим цій справі до сьогоднішнього дня", — зауважив М. Сулима [5, с. 4].

У 1971 р. у М. Жулинського виходить низка критичних есе: "В полоні неправди" [7], "Криниця для спраглих" [8], "Окриленість революційною мрією" [9], "Розкриваючи суть модернізму" [10], "Лібман 3. "Агонія сміху" [11].

Важливим етапом, що вплинув на подальше життя письменника, був вступ до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Впродовж 1971—1978 рр. Микола Григорович пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до заступника директора. Це був плідний час, коли яскраво розкрилися його наукові, організаційні, професійні здібності, зросло прагнення примножувати позитивний досвід, перебуваючи в постійному творчому пошуку. Як зазначала Л. Пшенична, "молодшого наукового співробітника помічають за доскіпливий розум, вміння аналізувати й доводити розпочате до кінця, нахил до пошукового дослідництва.

Він швидко долає шаблі кар'єри до вченого секретаря, заступника директора і директора" [12, с. 20].

У 1972 р. М. Жулинський захистив кандидатську дисертацію на тему: "До питання про історичний оптимізм радянської літератури". Молодий науковець обрав власне кредо в літературознавстві — вивчення людини як творця духовних цінностей і як образу, в якому вони акумульовані. Концепція людини становить основу, рушійне начало мистецтва, його сенс, внутрішню сутність художнього образу. Навколо цієї проблематики групуються всі інші мистецькі проблеми. Втрата людської особистості в безглуздому прагненні до колективізму, її нівеляція в умовах розквіту соцреалізму викликали скептичне ставлення у М. Жулинського: "Не треба заспокоювати себе, що настала пора ідилії між людиною і колективом, між суспільством і його членами — суперечності були і залишаються" [13, с. 38]. Значний вплив на критика мала творчість Е. Межелайтиса, з яким він був солідарний у поглядах: "Чи не пора переглянути в мистецтві людські пропорції? Останнім часом людина, її сила й розум — надто применшена, принижена" [14, с. 23].

Підсумком роботи над кандидатською стала монографія "Пафос життєствердження" (1974). Залишаючись вірним принципу "людина — понад усе" для докторської М. Жулинський обрав тему "Художня концепція людини і проблема характеру в сучасній літературі", яку захистив 1982 р. Надихаючись прикладом героїв романів Й. Авіжюса, П. Проскуріна, Данила Граніна, О. Гончара, П. Загребельного, О. Дімарова, В. Дрозда, Ю. Мушкетика автор зробив висновок: "На сучасному етапі пізнання людини й світу художня концепція особи повинна осмислюватися як історично конкретна система соціальних і моральних цінностей" [17, с. 30].

Л. Новиченко на VIII з'їзді СПУ зауважив, що критик — це і філософ літератури, який формує її теоретичну самосвідомість, і уповноважений від широкій публіки в храмі мистецтва, і фахівець в педагогіці, й ідеологічний боєць, котрий відстоює найвищі ідеали епохи. Микола Григорович прагнув відповідати високим вимогам свого вчителя, підтвердженням чому стала книга "Наближення" — збірка критичних відгуків про творчість українських прозаїків 70-80-х рр. ХХ ст.: Василя Земляка, Гр. Тютюнника, І. Чендея, Є. Гуцала, В. Дрозда, Р. Іваничука, Ю. Щербака, В. Шевчука, В. Яворівського. Ці постаті репрезентували літературу непростих років суспільної стагнації. Хоч їх зазвичай називають "застоем", проте це був час плідних пошуків і цікавих відкриттів. М. Жулинський намагався розкрити творче обличчя кожного автора, заглиблюючись у таїну народження нових ідей та образів через його індивідуальність. Книга "Наближення" стала наслідком цільової уваги до творчості сучасних прозаїків, "які не були в авангарді офіційно благополучних критичних обійм" [18, с. 4].

З другої половини 1980-х рр. М. Жулинський багато працює над поверненням імен несправедливо забутих письменників 20-30-х рр. ХХ ст., досліджуючи творчість Миколи Хвильового, Григорія Косинки,

Михайла Драй-Хмари, В. Поліщука, Г. Михайличенка. В газеті "Літературна Україна" критик веде власну рубрику "Сторінки призабутої спадщини" (1987—1991), пише передмови до видань М. Куліша, В. Винниченка, Т. Мельничука, статті про представників діаспорної літератури Івана Багряного, У. Самчука, Д. Гуменну, І. Огієнка. Підсумком цієї праці стала книга "Із забуття — в безсмертя" (1990), що багатьох спонукала до роздумів і дискусій, ставши справжнім вибухом приховуваної десятиліттями правди про долю українських літераторів.

У 1991 р. Миколі Григоровичу було доручено очолювати Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка — головний науковий заклад із літературних досліджень в Україні. Завдяки новому директорові зріс академічний потенціал установи, доробок її співробітників став відомим за межами нашої держави, чому сприяла плідна співпраця з науковцями діаспори. Значну кількість досліджень М. Жулинський публікує на початку 1990-х — у часи поглиблення процесів національного самоусвідомлення, коли українська література, історія, фольклор, етнографія стали об'єктом суспільного інтересу. Науковець звернувся до заборонених свого часу постатей В. Винниченка, М. Зерова, Миколи Хвильового та інших представників "розстріляного відродження".

Окрім наукової й адміністративної діяльності, Микола Григорович активно долучається до політики. Впродовж 1992—1994, 1999—2001 рр. його обирали віце-прем'єр-міністром України з питань гуманітарної політики; у 1994—1998, 2002—2006 рр. — депутатом Верховної Ради України. Надзвичайна працездатність і колосальна життєва енергія допомагають М. Жулинському поєднувати такі різні сфери діяльності: керувати науковою установою й писати фундаментальні праці, виступати з лекціями й брати активну участь у політичних баталіях. Численні вітчизняні та зарубіжні премії й нагороди стали визнанням його здобутків, зокрема: Республіканська премія ім. О. Білецького в галузі літературно-художньої критики (1978), обласна літературна премія імені Валер'яна Поліщука (1990), Державна премія України імені Т. Шевченка (за книгу "Із забуття — в безсмертя", 1991), премія Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів (1994), премія "Незалежність" за книгу "Вірю в силу духа" (2000), Державна премія України в галузі науки і техніки за роботу "Історія української культури" (2014); у 1993 р. отримав медаль Св. Володимира від Світового конгресу українців за наукову та політичну діяльність; нагороджений відзнаками Президента України — орденами "За заслуги" III та I ступенів (1997, 2000), орденами князя Ярослава Мудрого V та IV ступенів (2009, 2016).

Нове тисячоліття принесло й нові успіхи невтомному працелюбові. М. Жулинський розширює поле діяльності, виходячи за межі не лише літературної критики, а й літературознавства загалом. Монографія "Заявити про себе культурою" [20] якнайкраще свідчить про зміщення дослідницьких акцентів із кон'тактно-генетичних на типологічні. Автор посилює

увагу до індивідуального образного світу митців, типових закономірностей розвитку української культури. Як зазначав у відгуку Л. Тома, "ловиш себе на думці, що це книга не тільки аналізу культури, а й книга пророцтв" [21]. Критик звертається до молодого покоління, котре лише шукає власні шляхи в новітній літературі: В. Цибулька, І. Римарука, Є. Пашковського, А. Криштальського, які "різні, але їх єднає бажання не заразитись бацилами, що утворюються від гниття страхітливого імперського дракона" [21, с. 147].

Підсумком багаторічної праці стала антологія "Українська література: творці і твори" (2011). Книга, призначена для широкої читацької аудиторії, планувалась як ключ до відкриття художнього всесвіту української літератури різних епох: від Г. Сковороди до І. Жиленко. До творів 52 авторів додано літературно-критичні есе про їхнє життя та особливості пера. Це потужне і за обсягом, і за змістовим наповненням видання, що вражає системністю, методологічною завершеністю, концептуальним підходом, масштабністю аналітичних суджень. "Книжка виходить за усталені канони звичайної антології, оскільки зосереджується не на фактологізмі викладу, а на рефлексіях і роздумах... Біографічні нариси засновані нестандартно — тут немає звичного хронологічного представлення подій, радше упорядник робить акцент на особистісно-філософських засадах світовідчуття та історично обумовлених домінантах літературної діяльності... Це той катартичний медіум, який з'єднує свідомість автора та читача в єдине ціле", — зауважує М. Зимомря [23, с. 236].

М. Жулинський підходить до свого ювілею з багатим урожаєм: майже 20 книг, 700 статей, рецензій, відгуків, і основна частина цього доробку — літературна критика. Для початківців і досвідчених критиків Микола Григорович є взірцевим майстром своєї справи, адже втілює високий професіоналізм у глибині аналізу, реалізації замислу, відстоюванні високих суспільних ідеалів.

На жаль, у наш прагматичний час місце для духовних пошуків зведено до мінімуму. І література, і літературна критика втрачають колишні позиції в житті суспільства. Це розуміє і М. Жулинський: "Мені здається, хоч і прикро це стверджувати, що сьогоднішня дійсність несприятлива для виступів з рецензіями і оглядами. Літературно-мистецька критика не запитується суспільством, вона не престижна, на неї дуже слабо реагує і читач, і видавець. Таке враження, що літературна критика живе сама по собі, а література — сама по собі; і не вельми та література стурбована тим, як її сприймає критика. Автора, особливо молодого, цікавить реакція не літературної критики, а масового читача" [24, с. 209].

Гірко усвідомлювати правду сьогодення, й час не зміниш, проте творчому доробку М. Жулинського належатиме визначне місце в духовній скарбниці нації, в епосі, яку віддзеркалюють його праці.

Список використаної літератури

1. Жулинський Н. "Я никогда не ощущал себя человеком героическим" / Н. Жулинский // День. — 10 листопада 2001 р. — № 210. — С. 4.
2. Жулинський М. Г. Кілька оповідань і ... повість / М. Г. Жулинський // Жовтень. — 1969. — № 8. — С. 138—139.

3. Жулинський М. Г. Три явори й тополя / М. Г. Жулинський // Дніпро. — 1970. — № 9. — С. 157—159.
4. Жулинський М. Г. У дні кривавої боротьби / М. Г. Жулинський // Україна. — 1970. — № 24. — С. 15—19.
5. Сулима М. Вступне слово / М. Сулима // Микола Григорович Жулинський: біобібліографія до 70-річчя. — Київ: Стило, 2010. — С. 4.
6. Зуб І. Рубежі молоді критики / І. Зуб // Літературна Україна. — 1972. — 21 берез. — С. 5.
7. Жулинський М. Г. В полоні неправди / М. Г. Жулинський // Літературна Україна. — 1971. — 11 трав. — С. 4.
8. Жулинський М. Г. Криниця для спраглих / М. Г. Жулинський // Літературна Україна. — 1971. — 11 трав. — С. 6.
9. Жулинський М. Г. Окриленість революційною мрією: до питання про історичний оптимізм радянської літератури / М. Г. Жулинський // Радянське літературознавство. — 1971. — № 2. — С. 3—16.
10. Жулинський М. Г. Розкриваючи суть модернізму / М. Г. Жулинський // Друг читача. — 1971. — 26 жовт. — С. 4.
11. Жулинський М. [Рецензія] / М. Жулинський, Ю. Покальчук // Радянське літературознавство. — 1971. — № 6. — С. 81—83. — Рец. на кн.: Лібман З. Агонія сміху. — Київ: Дніпро, 1969. — 394 с.
12. Пишенична Л. Микола Жулинський: літературний портрет / Л. Пишенична. — Рівне: Азалія, 2000. — 23 с.
13. Жулинський М. Г. Концепція людини в радянській літературі / М. Г. Жулинський. — Київ: Знання. — 1976. — 48 с.
14. Межелайтис Е. Контрапункт / Е. Межелайтис. — Москва: Известия, 1972. — С. 325.
15. Славинський М. Пафос життєствердження / М. Славинський // Молода гвардія. — 1974. — 8 трав. — С. 3.
16. Жулинський М. Г. Людина як міра часу: концепція людини і проблема характеру в сучасній радянській літературі. — Київ: Дніпро, 1979. — 275 с.
17. Жулинський М. Г. Художня концепція людини і проблема характеру в сучасній радянській літературі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Жулинський Микола Григорович. — Київ, 1981. — 59 с.
18. Жулинський М. Г. Наближення: літ. діалоги / М. Г. Жулинський. — Київ: Дніпро, 1986. — 280 с.
19. Менишун В. І. Працює, щоб воскресла Україна / В. І. Менишун // Трибуна. — 1991. — № 12. — С. 2—3.
20. Жулинський М. Г. Заявити про себе культурно / М. Г. Жулинський. — Київ: Генеза, 2001. — 680 с.
21. Тома Л. Духовний жезл Миколи Жулинського / Л. Тома // Київ. — 2002. — № 12. — С. 146—149.
22. Жулинський М. Українська література: творці і твори / Микола Жулинський. — Київ: Либідь, 2011. — 1152 с.
23. Зимомря М. І. Перстень українського письменства / М. І. Зимомря, М. П. Ткачук // Наукові записки Терноп. нац. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство. — 2015. — № 42. — С. 236—238.
24. Антонова О. В. Зазираючи за горизонт. Національно-світоглядна публіцистика Миколи Жулинського: монографія / О. В. Антонова. — Слов'янськ, 2014. — 280 с.

Представлены сведения о литературно-критическом наследии Н. Жулинского — ученого-литературоведа, известного деятеля украинской культуры и политики. В хронологическом порядке рассмотрены основные труды, определена их роль в литературном процессе.

The facts about literary critical works of N. Zhulinskiy — a scientist, wellknown man of policy are given here. Main works are observed and defined their role in literary process in chronology order.

Надійшла до редакції 14 лютого 2019 року